№ 126 Յուլիսի 22 (Օգոստոսի 3) **1880** Յուլիսի 22 (Օգոստոսի 3) № 126

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

—

Թի֬իլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

—

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

# ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

—

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

—

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեր ասածը կատարվեցաւ։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Բագուից։ Նամակ Ալէքսանդրապօլից։ Նամակ Վլադիկավկասից։ Նամակ Պարսից։ Նամակ Խմբագրին։ Ներքին լուրեր։— Արտաքին տեսութիւն։ Կ. Պօլսի մէջ պատահած վերջին անցքերը։—«Մշակի» հեռագիրներ։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Հայոց ուսումնարանների նախագիծ։

## ՄԵՐ ԱՍԱԾԸ ԿԱՏԱՐՎԵՑԱՒ

—

Կ. Պօլսի հայ ժողովուրդը, ինչպէս հաղորդում է ռուսաց «Голосъ» լրագրի թղթակիցը, երեւում է թէ հասկացաւ որ Թիւրքաց արտաքին գործերի մինիստրի նոր օգնական, Գաղեան Յարութիւն բէյը դաւաճանել է իր ազգի գործին, յօրինելով Բ. Դրան կողմից մի պատասխան եւրոպական պետութիւններին, որի մէջ հաւատացնում է որ ամբողջ Հայաստանում հայերը միայն 17% են կազմում մահմետական ազգաբնակութենից։

Ընթերցողի ուշադրութիւն ենք դարձնում մեր ներկայ համարի արտաքին տեսութեան մէջ տպված «Голосъ» լրագրի թղթակցութեան վրա։

Մեր ասածը կատարվեցաւ, ուրեմն։ Այժմ պարզ է որ Գաղեան մուստեշար նշանակվեցաւ Բ. Դրան ձեռքով իսկ այն ժամանակ, երբ հարկաւոր էր պատասխանել Եւրոպային հայոց խնդրի մասին։ Մենք աւելի կասենք. Գաղեան նշանակվեցաւ նոյն իսկ այն նպատակով, որ Թիւրքիային սպառնող հայոց խնդրին մահվան հարուած տալի.... Բ. Դուռը շատ լաւ գիտէ որ հայերին, հայոց գործին, հայութեանը վնասելու ամենահեշտ միջոցն է նոյն իսկ հայերի, մանաւանդ հայ աղաների ձեռքով գործելը.... Հայերի դաւաճանը միշտ հայը կը լինի։

Բայց երեւում է թէ Կ. Պօլսի հայ ինտելիգենցիան վերջին ժամանակները բաւական առաջադիմութիւն արաւ. թէեւ մի կողմից կան դեռ ես Գաղեանի պէս դաւաճաններ հայերի մէջ, բայց ուրիշ կողմից հայ ազգի մեծամասնութիւնը այնքան զարգացաւ բարոյապէս և մտաւորապէս, այնքան զարգացաւ նրա մէջ ազգային ինքնաճանաչութիւնը, որ ազգը, իր հասկացողների բերանով, սկսում է պատժել իր դաւաճաններին։

Ռուսաց լրագրի թղթակիցը հաղորդում է որ այս օրերս Կ. Պօլսի երիտասարդութիւնը հաւաքվեց Գաղեանի պալատի առջեւ և ազգային երգեր երգելով, ընդհատում էր իր երգեցողութիւնը անդադար աղաղակելով «կո՞րչի դաւաճանը, կորչի հայրենիքի թշնամին։»

Գաղեան-բէյը այնքան վախեցաւ այդ թշնամական ցոյցերից և ժողովրդի արդար բարկութիւնից որ միւս օրը շտապեց Ներսէս պատրիարքի մօտ, հաւատացնելով նրան որ ինքն մասնակից չէ եղել հայոց խնդրի վերաբերութեամբ եւրոպական պետութիւններին Բ. Դրան կողմից տուած պատասխանի յօրինելու մէջ։

Միայն ժողովրդական այդ տեսակ ցոյցեր, հայերի այդ տեսակ ազգային ինքնաճանաչութիւն կարող է պատժել հայոց ազգի միջից յայտնվող դաւաճաններին, կարող է ապագայում առաջն առնել նրանց երեւալուն....

Թող ուրիշները, որոնց համար ազգը դաւաճանելը սովորական

## ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

### ՀԱՅՈՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԻ ՆԱԽԱԳԻԾ

—

Հայոց ազգային երկսեռ ուսումնարանների կազմակերպութեան նախագծի վրա մինչև այժմ բաւական կարծիքներ յայտնված և արծարծած են մեր պարբերական թերթերի միջոցով մի կողմից, և ուսուցչաց ու ժողովրդականաց միւս կողմից։ Նոյն հարցի վերաբերմամբ այժմ էլ արծարծվում են զանազան կարծիքներ իր ուսումնարանների վիճակին և որդիների դաստիարակութեան հետամուտ ժողովրդի ամեն դասակարգի մէջ, բայց դժբախտաբար այս ազգային կենաց և մահու հարցը ու բոլոր ապագայի խնդիրը մինչև այժմ էլ մնաց առանց վճռվելու և մի նպատակայարմար ու ժամանակիս պահանջներին համաձայն որոշման հասնելու։ Ուստի մեր ուսումնարանները շարունակում են այժմ էլ ընթանալ նոյն հին ուղղութեամբ, հեռանալով ժամանակիս պահանջած իսկական նպատակից։

Մեր ուսումնարանների հարցով այսչափ ժամանակ զբաղվելը և մի որոշ եզրակացութեան չը հասնելը, ըստ մեր դատման, գլխաւորապէս առաջ է գալիս այն սխալ ձեւից, որին հետեւում են շատերը կարծես միանգամայն ակամայից։ Այս երեւոյթը առաջ է գալիս նորանից, որ շատերը մտադրում չեն աշխատում հետեւողաբար քննել մինչև վերջը ընդհանուր և մասնաւոր հարցերը, ջոկել նոցա գլխաւոր մասերը երկրորդականներից և ի վերջոյ գտնել նպատակայարմար և ժամանակիս պահանջած միջոցներ։

Մինչդեռ մեր ազգային բոլոր հոգևոր ուսումնարանները այժմ և եթ կարօտ են այնչափ շուտափոյթ վերանորոգութեան, որ նորա վերջնական լուծումը յետաձգելը, ինչ պատճառից էլ նա առաջ գայ, էլ անհնարին է։

Հայոց ազգը, մանաւանդ վերջի ժամանակները, առանց հիմնովին կանոնաւորելու ուսումնարանաց տնտեսական և ուսումնական մասերը, սկսեց այնչափ տաքանալ ուսումնարաններ բանալու վրա, որ գրեթէ օր չէ անցնում որ չը լսենք կամ չը կարդանք լրագրներում այս ինչ կամ այն ինչ տեղ բացված նոր ուսումնարանի մասին։

Մեր հոգևոր ազգային ուսումնարանների դրութիւնը բաղկանում է երկու էական մասերից՝ տնտեսական և ուսումնական։ Տնտեսական դրութեան վերաբերմամբ մեր ուսումնարանները կարելի է բաժանել մօտաւորապէս հետեւեալ վեց կարգի։

Այն ուսումնարանները, որոնց նիւթական ապահովութիւնը կազմում են հայ ժողովրդականաց հանգանակած և կտակած դրամական գումարները, որոնք տրուած են ի շահեցողութիւն պետական և մասնաւոր բանկերի մէջ, կամ մասնաւոր ապահով համարված անձինքներին։ Ահա այս դրամական գումարներից ստացված բոլոր տոկոսներով մատակարարվում է հոգաբարձուաց ձեռօք մեր ուսումնարաններից շատերի տնտեսական մասը։

Ազգային հոգևոր ուսումնարաններից շատերն էլ ունեն անշարժ սեպհական կայքեր, որոնք մասամբ բարերարների կողմից ընծայված են և մասամբ էլ ժողովրդականաց մէջ հանգանակած դրամական գումարներով գնված։ Այս անշարժ կայքերից ստացված բոլոր եկամուտներով կառավարվում են մեր ուսումնարաններից շատերը, դարձեալ հոգաբարձուաց ձեռօք։

Մի քանի ազգային հոգևոր ուսումնարաններ էլ կան, որոնց տնտեսական մատակարարութիւնը մի կամ աւելի բարերար հիմնադիրների է վերաբերում, որոնց անունով ուսումնարանները յայտնի են։ Այս տեսակ բարերար հիմնադիրների անունը կրող ուսումնարանները ապահովված կը համարվեն նոյն իսկ հիմնադիրների ինչպէս կենդանութեան նոյնպէս և մահից վերջը կտակած դրամական գումարներից և անշարժ կայքերից ստացված բոլոր եկամուտներով։

Շատ ուսումնարանների էլ տնտեսական մասը մատակարարվում է, թոյլտուութեամբ հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեան, եկեղեցեաց մոմի և կամ ուրիշ արդիւնքներից ստացված դրամական գումարներով և կամ եկեղեցական անշարժ կայքերից կազմված այլ և այլ արդիւնքներով նոյնպէս հոգաբարձուաց ձեռօք։

Վանական ուսումնարաններ, որոնց տնտեսական մասը հոգացվում է ուխտաւորաց և վանական անշարժ կայքերից ստացված եկամուտներով։ Այս տեսակ ուսումնարանաց տնտեսական մատակարարութիւնը, առանց մի որ և է պատասխանատուութեան և հաշիւ տալու ազգին, լինում է մեր հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեան ձեռօք։

Եւ ի վերջոյ կան շատ ուսումնարաններ, որոնց նիւթական ապահովութիւնը կայանում է հայ ժողովրդականաց զանազան կամաւոր տուրքերում, որոնց մատակարարութիւնը լինում է հոգաբարձուների կամ մասնաւոր անձերի ձեռօք։

Վերոգրեալ վեց կարգի բաժանված ուսումնարանները պարունակում են իրանց մէջ բոլոր մեր երկսեռ ծխական, միջնակարգ ուսումնարանները բարձր համարված թեմական դպրոցները և վանական ուսումնարանները՝ ինչպէս Գէորգեան ճեմարանը և ուրիշները։ Ըստ մեր դատման սոցանից ոչ մինը չէ կարող յառաջադիմական կերպով նիւթապէս բոլորովին ապահոված համարվել, մանաւանդ անոնք, որոնց տնտեսական մասը կախում ունի գլխաւորապէս մեր եկեղեցիներից և մասնաւոր անձերից։ Պարզենք ասածներս։

Յայտնի է, որ շատ անգամ ուսումնարանի մի սեպհական շինութիւնը հարկաւոր կը լինի մեծացնել, վերանորոգել, վերահիմնել և կամ ի վերջոյ նորը գնել։ Այս դէպքերը կարող են անհրաժեշտ լինել, երբ ուսանողաց թիւը հետզհետէ բազմանում է այնչափ, որ ուսումնարանի շինութիւնը փոքր է գալիս, ուսումնարանի սեպհական տունը քայքայված է և կամ երբ դպրոցի համար յարմար տուն չը կայ, այնպէս որ հարկաւոր կը լինի նոր տեղ գնել և նոր շինութիւն կանգնացնել։ Այս նշանաւոր դէպքերում ուսումնարանի տնտեսական մասը կառավարող անձինք ո՞ր աղբիւրի պէտք է դիմեն, որպէս զի կարողանան շուտափոյթ ձեռք բերել այն գումարը, որով կարելի լինէր ուսումնարանի անհրաժեշտ պահանջները լրացնել։ Ո՞ր աղբիւրի, կրկնում ենք, քանի որ այդ տեսակ դէպքերի համար առաջուց պատրաստած և նշանակած դրամական գումարներ չը կան... Ժողովրդականաց մէջ հանգանակութիւններ անելով... Հարուստ վաճառականի դուռն ընկնելով... Թէ հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեանը դիմելով... Ըստ մեր կարծեաց այս տեսակ միջոցներով ուսումնարանի անհրաժեշտ պահանջը իր ժամանակին հազիւ կարող կը լինենք հոգալ. և եթէ ենթադրենք՝ մի որ և իցէ կերպով յաջողվեցաւ մեզ հասնել նպատակներիս, գտնել հարկաւոր դրամական գումար մի, այն ատեն էլ բանը բանից անցած կը լինի... ուսումնարանի գոյութիւնը ի վաղուց վերջացած կը լինի... Ուրեմն, ըստ մեր դատման, կը մնայ մի միջոց՝ ուսումնարանի դրամագլխի մի մասը բանկերից կամ մասնաւոր անձերից առնել և կամ անշարժ կայքերի մի կտորը վաճառել։ Իսկ եթէ յիշեալ դրամագլուխը և անշարժ կայքերը բարերարների կողմանէ կտակված են և կտակի զօրութեամբ չէ կարելի դիպչել ոչ դրամագլխին և ոչ էլ անշարժ կայքերին, այն ատեն ուրեմն ինչպէս վարվել այսպիսի դէպքում։

Նոյն տեսակ դժուարութիւններին կարող են ուսումնարանները հանդիպել, երբ հարկաւոր կը լինի մի քանի յառաջադիմական փոփոխութիւններ մտցնել սոցա ուսումնական մասի մէջ, երբ հարկաւոր կը լինեն ուսումնական պիտոյքներ բերել տալ, կամ երբ պէտք կը լինի գտնել աւելի հմուտ և փորձառու տեսուչներ և ուսուցիչներ։

Եթէ ուսումնարանների տնտեսական մասը գլխաւորապէս կախում ունի եկեղեցեաց արդիւնքներից կամ թէ ուսումնարանը լոկ վանական է, այն ատեն աւելի ևս մեծ դժուարութիւնների կը հանդիպենք, որովհետև յիշեալ արդիւնքների անպատասխանատու տէրն է մեր բարձրագոյն հոգևոր իշխանութիւնը, որի սեպհական շահերը շատ անգամ ազգային թէ ընդհանուր և թէ մասնաւոր շահերի հետ չեն կարող հաշտվել և զուգընթաց գնալ... Այստեղ էլ ուրեմն հանդիպում ենք նոյն խոչընդոտներին։

Իսկ ինչ կը վերաբերի ժողովրդականաց կամաւոր տուրքերով կառավարվող կամ մասնաւոր անձինքներից բացված ուսումնարաններին, հասկանալի է, որ այսպիսիների նիւթական պայմանները այնչափ աննախանձելի են, որ չեն ներում մի յառաջադիմական փոփոխութիւն անել ոչ միայն ուսումնարանի գլխաւոր պահանջների վերաբերմամբ, այլ ևս ամենաերկրորդական բարելաւութեան նկատմամբ։

Վերևը ասածներից երեւում է, որ մեր ազգային հոգևոր ուսումնարանները չունեն այնքան հաստատ և յարատև նիւթական աղբիւրներ, որոնցով կա-

բան էր դարձել, միտ պահէն դաւաճան Գաղեանին ազգի կողմից տուած դառն դասը։

Գ. Ա.

## ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

### ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

Յուլիսի 9

Այն օրից, երբ մեր լրագրութեան մէջ զարթեցաւ ազգութեան և կրօնի հարցը, այն օրից, երբ «Մշակը» սկսեց պաշտպանել բողոքական հայերին լուսաւորչական հայերի հալածանքի դէմ, քարոզելով, թէ կրօնի տարբերութիւնը երբէք չէ կարող արգելք լինել ազգային միութեան,—այն օրից, կրկնում եմ կարելի էր նկատել առ հասարակ բողոքական հայերի և մասնաւորապէս Շամախու բողոքականների մէջ մի տեսակ ինքնահաւանութեան նշոյլ։ Շամախու բողոքական հայերը աննշան բացառութեամբ, «Մշակի» պաշտպանութիւնը, կարծես թէ ընդունելով իբրև մի առանձին անձնական համակրութիւն դէպի բողոքականները և իբրև ատելութիւն և զզուանք դէպի լուսաւորչականները, միանգամայն յափշտակվելով այդ պաշտպանութեննով, սկսեցին մի առանձին արհամարհանքով նայել լուսաւորչականների վրա։ 'Ի հարկէ մենք չենք կարող մոռանալ Շամախու բողոքական հայերի վերջին ժամանակվայ օգտաւէտ շարժումը. յիրաւի կարելի է ասել որ նոքա մեծ ազգասիրական զգացմունքներ արտայայտեցին, նոյն իսկ այժմ ամենայն մի միջոց գործ են դնում որպէս զի յետ չը մնան լուսաւորչականներից, ձգտում են դէպի առաջադիմութիւն. աշխատում են մայրենի լեզուն մաքուր սովորել, հետաքրքրվում են հայ լրագիրներով, մինչև անգամ յաճախում են լուսաւորչական եկեղեցին, մի խօսքով անում են այն, ինչ որ առաջ չէին անում։ Բայց այնուամենայնիւ Շամախու բողոքական հայերի մէջից դեռ իսպառ չէ վերացած հին կրօնական ատելութիւն դէպի լուսաւորչական եկեղեցին, շատ անգամ զուարճութեան առարկայ են դառնում նոցա համար և եկեղեցական պաշտօնութիւնները։ Դիցուք թէ «Մշակում» տպված է մի լուր կամ մի նամակ թէ այս ինչ վարդապետի կամ քահանայի փիլոնը առին մի որ է յանցանքի պատճառով. այդ կարդալս բողոքականները ուրախանում, զուարճանում, ծիծաղում են իրանց ժողովարաններում փոխանակ ցաւելու։ Ում պէտք է մեղադրել այդ բոլորի համար, ով է մեղաւորը, եթէ ոչ հին ատելութիւնը և նախանձը։ Եթէ լուսաւորչական հայերը անխնայ հալածել են բողոքականներին, պէտք է խոստովանել, որ բողոքականները ևս շատ ներողամիտ չեն անցկացել, սրանք ևս իրանց կողմից մի և նոյն տեսակ են վարվել լուսաւորչականների հետ։ Եթէ Շամախում մի որ և իցէ մոլեռանդ եպիսկոպոս, վարդապետ կամ քահանայ եկեղեցու տաճարից անէծքներ է թափել բողոքականների գլխին, անուանելով սրանց հեթանոսներ, կռապաշտներ նոյն պէտք է ասած որ մի և նոյն տեսակ, գուցէ մի փոքր ևս սաստիկ, պատասխանել են բողոքականների առաջնորդները։ Մի կրօն որքան ևս պարզ և առաւել համապատասխան լինի աւետարանի պրինցիպներին, դարձեալ նա անհամապատասխան է դառնում երբ նրա ղեկը ֆանատիկոս առաջնորդների ձեռին է գտնվում։ Ժամ է արդէն, երբ հայ ազգի մահու կամ վերականգման հարցն է դրվում, ժամ է մոռացութեան տալու բոլոր հին ատելութիւնը և նախանձը։ Այժմ կրօնական հարցերը մի կողմը թողնելով մենք պէտք է աշխատենք ամբողջ ազգի համար։ Թող մեզանից ոչ ոք [illegible] բարձրութիւնից չը նայի իր այլադաւան եղբայրակցի վրա, թող չը պարծենայ, թ' ինքն մեծ գործեր է կատարել ազգի համար, որովհետև պարծանքը առանց գործի մի միայն ծիծաղ կարող է յարուցանել։ Զարաչար սխալվում են Շամախու բողոքական հայերը կարծելով թէ «Մշակը» պաշտպանելով բողոքականներին, կը ներէ նրանց սխալները։ Մենք հաւատացած ենք որ «Մշակը» անխնայ կը մտրակէ և բողոքականների վատ կողմերը, ինչպէս և մտրակել է միշտ լուսաւորչականներինը, առանց խտրութեան։

Այդ բոլորը ես ասում եմ միմիայն Շամախու բողոքական հայերի մասին, որոնց մեծամասնութիւնը գրեթէ Բագու է գտնվում, առանց լաւ իմանալու թէ ինչպէս են մտածում ուրիշ տեղերի բողոքական հայերը։

Լ. Մովսէսեան

### ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ

Ցուցակ նուիրատու աշակերտուհեաց Սահականուշեան ձրիավարժից օր. դպրոցի հայոց Ալէքսանդրապոլու։

Տ. Աշխէն Տէր-Սարգսեանց 3 ր., տ. Խանում Տէր-Սարգսեանց 1 ր., օր. Գայիանէ Տէր-Սարգսեանց 1 ր., տ. Մարիամ Աղէքսանդրեանց 1 ր., Գեօզալ խանում Տիգրանեանց 1 ր., օր. Մարգարիտ Տիգրանեանց 2 ր., օր. Գենովաֆէ Կրիտեանց, 1 ր., օր. Տիրուհի Մուրատեանց 1 ր., օր. Երանուհի Բաբայեանց 2 ր., օր. Շուշանիկ Մկրտչեանց 1 ր., օր. Եղիսաբէթ Սարուխանեանց 1 ր., օր. Հայկանուշ Խոյէցեանց 1 ր., օր Սրբուհի Ըստեփանեանց 50 կ.; օր. Շուշանիկ Կարապետեանց 42 կ., օր. Մաքրուհի Վանեցեանց 20 կ., օր. Նսկեր Ստեփանեանց 20 կ., օր. Զարգալամ Բըրտեանց 25 ր., օր. Վարսենիկ Տէր-Առաքելեանց 20 կ., օր. Զարգալամ Մովսէսեանց 15 կ., օր. Հայկանուշ Մոծակեանց 15 կ., օր. Գայիանէ Մըխիթարեանց 15 կ., օր. Վերոնիքա Խանտուտեանց 15 կ., օր. Շուշանիկ Բաղչինեանց 15 կ., օր. Եղիսաբէթ Ջանլաթեանց 10 կ., օր. Հայրբաբամեանց 10 կ., օր. Նոյիմզար Սանոյեանց 10 կ., օր. Շուշանիկ Մայիլեանց 5 կ., օր. Թագէոսեանց 15 կ., քոյրք Արաբաջեանք 1 ր.։

Ընդամենը 20 ր. 2 կ.։

Աբիսողոմ Յովհաննիսեան

### ՆԱՄԱԿ ՎԼԱԴԻԿԱՎԿԱՍԻՑ

Մայիսի 22

Համաձայն մեր խոստման, նուիրատուութիւնը յօգուտ Վանայ սովելոց շարունակեցինք մինչև զատկի օրերը, ընդամենը գոյացաւ 562 ր. 20 կոպէկ։ Այս գումարից առաջին անգամ փոստով ուղարկած եմ խմբագրութեանդ 401 ր., երկրորդ անգամ 100 ր., և վերջին անգամ փոխադրեցի պ. Ս. Կիրակոսեանցի ձեռքով 55 ր., փոշտի ծախս արած եմ ընդամենը 3 ր. 13., ապառիկ մնաց յոյն Սոֆիա Մարուֆովի վրան 3 ր., որի անունը պիտի ջնջվի 'ի թիւոյ նուիրատուաց—ուրեմն երեք անգամ ուղարկածս, ծախսն և ապառիկն հանելով վերոյգրեալ 562 ր. 20 կոպէկից կը մնայ ինձ մօտ 7 կ., որ է գին ներկայ նամակիս ծախուց։

Յոյս ունեմ վերջին անգամ փոխադրած 55 ր., գումարը ստացած և տնօրինած կը լինէք Հայաստանի սովատանջներին հասուցանելու, խնդրեմ բարեհաճէք տպագրել և մնացած նուիրատուաց անուանները 'ի միամտութիւն։

Տիկին Սոֆիա Ճեղելեանց 1 ր., Տ. Նատալիա Թաթուլեանց 2 ր., Օր. Աննա Կիրակոսեանց 5 ր., Հայրունի ոմն 1 ր., Այրուհի Շողակաթ Փառսադանեանց 20 կ., Օր. Սոֆիա Օթիեանց 2 ր., Մըկրտիչ Փառսադանեանց 3 ր., Գր. Պետրոսեանց 1 ր., Գէորգ Պետրոսեանց (երկրորդ անգամ) 3 ր., Տ. Կատարինէ Սիմէօնեանց 2 ր., Մարգարիտ Կիրակոսեանց 3 ր., Սարրա Օժարեանց 3 ր., Անթառամ Խումարեանց 4 ր., Եղիսաբէթ Աղաբէգեանց 1 ր., Աւետիք Տէր-Յովհաննէսեանց 1 ր., կին սրա Կեկել 1 ր., Գէորգ Օթիեանց 1 ր., Նատալիա կին Շոշեանցի 1 ր., Ովսաննա կին Ս. Շոշիեանցի 1 ր., Կատարինէ կին Գ. Օթիեանցի 1 ր., Աննա Գուտովսկի 1 ր., երիցակին Սողոմէ Կուսիկեանց 1 ր., երիցակին Ովսաննա Միրանեանց 1 ր., դպիր պ. Մելիքեանց 1 ր., կին սորա Հռիփսիմէ 1 ր., տ. Կատարինէ Տէր Սիմօնեանց 1 ր., Տիկին Եղիսաբէթ Կիրէյեանց 10 ր., տ. Կատարինէ Յարութիւնեանց 5 ր., ընդամենը յ ի ս ո ւ ն հ ի ն գ ր. ք ս ա ն կ. (55 ր., 20 կ., բացի վերոյիշեալ գումարից իմ ընկերակից Կուսիկեանց քահանայի ձեռքով ժողոված ուղարկված է 30 րուբլի, կօնսիստորից ուղարկված մատեանով 25 ր., որով ընդամենն ուղարկված է Վլադիկավկասից քահանայիս ձեռքով՝ 611 ր.։

Մինաս քահանայ Միրանեանց

### ՆԱՄԱԿ ՂԱՐՍԻՑ

14 յուլիսի

Մի զարհուրելի սրտաճմլիկ տեսարանի հանդի-

---

ող լինէին նոր օժանդակութիւններ մատակարարել ուսումնարանի պէտքերին իւրաքանչիւր անակնկալ, բայց կարևոր դէպքերում։ Յիրաւի, բացառութիւններ լինում են. պատահում են այնպիսի ուսումնարաններ, որոնց նիւթական աղբիւրները այնչափ առատ են լինում, որ դէպքը պատահած ժամանակը, կարողանում են աւելորդ ծախսեր անել, բայց այսպիսիների տնտեսական մատակարարութիւնը և առհասարակ բոլոր տնօրէնութիւնը այնչափ անկանոն կերպով է կատարվում, որ դարձեալ ուսումնարանի բուն պէտքերը մնում են թերի և առանց կատարվելու։ Օրինակ, մի դէպքում թափվում են ուսումնարանի բոլոր դրամական ոյժերը լոկ հոյակապ և շքեղ շինութեան վրա, իսկ ուսումնարանի ուրիշ աւելի կարևոր ուսումնական պիտոյքները և համեմատաբար աւելի հմուտ տեսուչներ և ուսուցիչներ ձեռք բերելու և վարձելու խնդիրները, տգէտ տնօրինողների շնորհիւ աւելի երկրորդական են համարվում, քան թէ ուսումնարանի համար մի ամենափառաւոր և անտեղի շքեղ շէնք կանգնացնելը։ Շքեղ շէնք կանգնացնելը մեզանում մի ցաւ է դարձած, վասն որոյ ամեն քայլափոխում կարելի է տեսնել մեծածախս, բայց շուտով բարձի թող արած հոյակապ շէնքեր, որ կարելի է պատահել Ղրիմից սկսած մինչև Ղարապաղ...

Մի ուրիշ ուսումնարանի շինութիւնն էլ կը տեսնես բոլորովին անշուք և շատ անգամ փլչելու սպառնալիքի տակ կանգնած, մինչդեռ ուսուցչաց թիւը, առարկաների անտեղի բազմատեսակ լինելու պատճառաւ, այնչափ մեծ է լինում, որ ուսումնարանի դրամական եկամուտը ամբողջութեամբ սպառվում է գրեթէ ոչինչ էական օգուտ չը բերելով բազմաթիւ աշակերտների իսկական յառաջադիմութեան։

Մի ուրիշ տեղ էլ կը պատահենք ուսումնարան, որի տնտեսական մասը բոլորովին կուլ է գնում այն ուսուցիչներից, որոնց ռոճիկների քանակութիւնը նոցա ուսուցչական արժանաւորութեանց միանգամայն համապատասխան չէ, որովհետև նոքա ուսուցչական պաշտօններ վարում են ոչ թէ իրանց արժանաւորութեան համեմատ, այլ միայն ազգակցական կապերի շընորհիւ, վասն որոյ նոքա ի զուր լափում են ուսումնարանի նիւթական բոլոր ոյժերը, միանգամայն անկելանոց դարձնելով ապագայ սերնդի զարգացման և յառաջադիմութեան պատճառը։

Եւ ի վերջոյ մեզանում կարող է պատահել այն տեսակ ուսումնարան, որի մէջ վերոգրեալ տխուր երևոյթներից թէպէտ ոչ մինը կարող է չը լինել, այլ ուսումնարանի ներքին կազմակերպութիւնը բաւական յաջող պայմանների մէջ գտնվել, բայց այս դէպքումն էլ վրա կարող է հասնել մի ուրիշ անակնկալ դժբախտութիւն, այն է, եթէ ուսումնարանի դրամագլուխը մի կամ աւելի բարերարների է պատկանում, բարերարը յանկարծակի սնանկանում է, կամ թէ մեռնում. և սորա մահվանից վերջը ուսումնարանի բոլոր շարժական և անշարժ կայքերի տէր դառնում են հանգուցեալի ժառանգները։

Բոլոր վերևը ասածներից հետևում է այն, որ մեր ազգային ուսումնարանները, որոնց բաժանեցինք վեց կարգի, չունեն այնպիսի մի հաստատ, կանոնաւորված և հիմնաւոր տ ն տ ե ս ա կ ա ն կ ա զ մ ա կ ե ր պ ո ւ թ ի ւ ն, որով կարելի լինէր նոցա գոյութիւնը և զանազան անհրաժեշտ պահանջների կատարումը յարատև ժամանակով ապահոված համարել։ Այսպէսով մեր ուսումնարանների տնտեսական տարտամ դրութիւնը նկարագրելուց յետ, հարկաւոր ենք համարում անցնել նոյն ուսումնարանների ուսումնական դրութիւնը աչքի անցնելու։ Իսկ այս նպատակին հասնելու համար սկսում ենք ուսումնարանների պրօգրամայից։

Մեր գիւղական ուսումնարաններում ընդունված են առհասարակ իբրև դասախօսելի առարկաներ հայոց գրաբառ լեզուից մեքենայաբար կարդալ ու գրել և եկեղեցական երգեցողութիւն։

Քաղաքա—ծխական երկսեռ ուսումնարաններում հայոց աշխարհաբառ և ռուսաց լեզուներից կարդալ և գրել. թուաբանութիւնից 4 հասարակ գործողութիւններ ամբողջ թւերի վրա. կրօնից «Հայր մեր» գրաբառ լեզուով և քանի մի ուրիշ մանկական աղօթքներ աշխարհաբառ լեզուով. նըկատողական ուսումն, ձայնագրութիւն և վայելչագրութիւն ու ձեռագործ։ Այս տեսակ ուսումնարանների ուսման շրջանը առհասարակ տևում է 1—3 տարի։

Միջնակարգ երկսեռ ուսումնարաններում դասախօսում են առհասարակ հետևեալ առարկաները՝ հայոց գրաբառ և աշխարհաբառ լեզւում աւելի վարժվել և հայոց մատենագրութիւն. ռուսաց լեզուից աւելի վարժ կարդալ, գրել և թարգմանել. կրօնից հին և նոր կտակարանի համառօտ պատմութիւնը, եկեղեցական պատմութիւն, գրեթէ ամբողջ թուաբանութիւնը, Հայաստանի, բնական և Ռուսաստանի պատմութիւնները կարճառօտ կերպով։ Աշխարհագրութիւնից՝ աշխարհի գրեթէ հինգ մասերը, Հայաստանի և Ռուսաստանի աշխարհագրութիւնները առանձին։ Վեր ի վերոյ տօմարակալութիւն, փոքր ինչ գծագրութիւն և նկարչութիւն, Ձեռագործից՝ աշակերտուհիք այնչափ գիտեն, որ ինքնուրոյն ձևել մի որ և է տեսակ հագուստ դժուարութեամբ կամ երբէք չեն կարողանում. և ի վերջոյ սովորում են ձայնագրութիւն։ Ուսման շրջանը տևում է 3—4 տարի։

Թեմական դպրոցներում դասախօսվում են մի և նոյն առարկաները, բացի ձեռագործից, ինչպէս որ միջնակարգ ուսումնարանների համար վերևը յիշեցինք, միայն աւելի ընդարձակօրէն և երբեմն գաղղիերէն լեզուն ու մանկավարժութիւնը մտնում են սրանց պրօգրամայի մէջ։ Այս տեսակ ուսումնարանների ուսման շրջանը առհասարակ տևում է 4—6 տարի։

Գէորգեան ճեմարանում գուցէ ժամանակին դասախօսվեն, բացի թեմական դպրոցներում դասախօսելի առարկաներից, յունարէն, լատիներէն և հրէից լեզուները, բարձր աստուածաբանութիւն ու ուրիշ առարկաներ, բայց առ այժմ Գէորգեան ճեմարանը հազիւ հաւասարվում է թեմական դըպրոցներին, օրինակ Ներսիսեան դպրոցին։

Այսպիսով դուրս է գալիս, որ բոլոր մեր երկսեռ ուսումնարանները, ուսումնականի վերաբերմամբ խօսելով, բաժանվում են 4 գլխաւոր կարգի՝ երկսեռ ծ խ ա կ ա ն ուսումնարաններ գիւղերում, քաղաքներում և վանքերում. մ ի ջ ն ա կ ա ր գ երկսեռ ուսումնարաններ. թ ե մ ա կ ա ն մանչերու դպրոցներ և ճ ե մ ա ր ա ն։

Ըստ մեր դատման վերոգրեալ չորս կարգի պատկանող ուսումնարանների մէջ ընդունված դասախօսելի առարկաներից շատերը հայ ուսանողին կեանքի մէջ բոլորովին պէտք չեն, օգտաւէտ չեն, որովհետև հայ ուսանողը թէ միջնակարգ երկսեռ ուսումնարաններում, թէ թեմական դպրոցում և թէ Գէորգեան ճեմարանում իր ուսման ընթացքը աւարտելուց վերջը գործնական կեանքի մէջ ինքզինքը բոլորովին ա ն պ ա տ ր ա ս տ և ա ն ը ն դ ու ն ա կ է գտնում։ Գործնական կեանքի ո՛ր ճիւղին էլ ձեռք զարնէ, կը հանդիպի անաջողութեան, վերջ ի վերջոյ հացի խնդիրը նորան ստիպում է և ընտրել է տալիս մի ապրուստի գործ, օրինակ վաճառականութիւն, արհեստ կամ երկրագործութիւն։ Ընտրելով սոցանից մէկը, աշակերտը ըսկսում է իր ընտրած գործնական պարապմունքը ուսումնասիրել ա յ բ բ ու բ ե ն ի ց։ Այս ատենը մեր հայ ուսանողի ուսումնարաններում սովորած առարկաները, որ դիզված են լինում նրա գլխում մութ խաօսի պէս, կարճ ժամանակի մէջ օդն են ցնդվում, չը թողնելով ոչինչ իրական հետք նորա ուղեղում... Ահա այս ատենն է, որ ուսումնաւարտ մեր հայ ուսանողը անխնայ թափում է սոսկալի և իրաւացի անէծքը իր ծնողաց և ուսուցչաց վրա, և նա իրաւունք ունէ, ահա ինչու։ Հայ ուսանողը իր ընտրած գործնական պարապմունքը սկսելով ա յ բ բ ու բ ե ն ի ց, սկսում է հասկանալ իր երեւակայական մարդ լինելը, իրա գործնական կեանքի մէջ անընդունակ և անպէտք լինելը.... Նա տեսնում է, որ իր հասակակից մարդիկներից շատերը նոյն պարապմունքով են զբաղված, բայց այնչափ պատրաստված և առաջացած, որ ինքը նրանց մօտ աշակերտել միայն կարող է... համեմատում է սրանց իրան հետ, գտնում է ահագին զանազանութիւն.... մինչդեռ միւս կողմից էլ տեսնում է, որ նոյն պարոնները ոչ հայերէն իր չափ գիտեն և ոչ էլ ռուսերէն, թողնելով մի կողմ միւս իր գլխեցած առարկաները։ Ահա այս մտածմունքներով ուսանողը գալիս է շատ անգամ այն եզրակացութեան, որ ինքը, իբրև ուսումնական ոմն, պէտք չէ աշակերտէ տգէտներուն... Ի վերջոյ այսպէս էլ շատ անգամ վճռում է և յանձնում է ինք զինքը բաղդի ձեռքին իբրև մի խաղալիք... և չը դիմանալով գործնական կեանքի սոէպ հարուածներին, յուսահատվում է և անհետանում կեանքի անհուն ովկիանոսի մէջ։ Ուրեմն որչափ բաղդաւոր պէտք է համարել այն հայ ուսանողին, որ ոչ մի ուսումնարանում ուսման շրջանը չաւարտած, որ առաջ ուսումնարանից դուրս է ելնում իրա մատաղ հասակի ատեն և սկսում է իր կրթութիւնը գործնական կեանքի մէջ։

(Կը շարունակվի)